

EESTI VABAHARIDUSLIKU KOOLITUSE ANALÜÜS.

Aruanne Haridusministeeriumile vastavalt Haridusministeeriumi ja Eesti Vabaharidusliidu vahel sõlmitud koostöölepingule nr. 10-10/203 2002. aastal

Aruande on koostanud Eesti Vabaharidusliit:

Reet Valgmaa (Ph.D.)

Tiina Jääger (M.A.)

Erle Nõmm (M.A.)

Ivo Eesmaa (TÜ magistrant)

SISUKORD

Sissejuhatus	3
I Vabaharidus, selle roll ja suhestatus teiste haridusvormidega.	4
1.2 Vabahariduse võrdlus Eestis ja Põhjamaades	
II Eesti vabaharidus arvudes aastatel 1993 – 2000	6
III Uurimus vabahariduslikus koolituses õppijate kontingendist, nende ootustest ja hoiakutest	9
3.1 Uurimuse eesmärgid	
3.2 Metoodika ja küsitletute üldiseloostus	
3.3 Uurimustöö tulemused	
3.3.1 Üldised sotsio-demograafilised näitajad	
3.3.2 Küsitletute üldine kultuuritaust ja ühiskondlik aktiivsus	
3.3.3 Küsitletute valikud kursuste osas	
3.3.4 Küsitletute ootused õpingute suhtes	
3.3.5 Uurimuse järeldused	
IV Uurimus kohalike omavalitsuste töötajate hoiakutest ja ootustest vabaharidusele	18
4.1 Metoodika ja küsitletute üldiseloostus	
4.2 Anketeerimise tulemused	
V Intervjuud vabahariduskoolide juhtidega	24
5.1 Metoodika ja küsitletute üldiseloostus	
5.2 Intervjuude tulemused	
VI Vabahariduslike koolituskeskuste majandusaruannetest aastail 1999 – 2001	26
VII Uurimistulemuste võrdlev analüüs. Tulemuste arutelu.	29
Kirjanduse loetelu	31

Sissejuhatus

Käesolev aruanne koosneb seitsmest peatükist. Esimene sisaldab lühikest teoreetilist ülevaadet vabahariduse rollist ja suhtest teistesse haridusvormidesse ning võrdlust Eesti ja Põhjamaade kui meile kultuurilis-ajalooliselt lähedasima mudeli vahel.

Teises peatükis antakse ülevaade EVHLi tööst üldistes arvnäitajates aastatel 1993 – 2000.

Aruande 3.-5. osa põhinevad kolmel uuringul. Esimene neist viidi läbi Tiina Jäägri poolt (magistritöö) õppeaastal 2000/2001 ning käsitleb vabaharidussüsteemis õppijat – kes ta on ja miks ta osaleb vabahariduskoolituses (ptk.3). Teise uuringu raames (2001/02) anketeeriti kohalike omavalitsuste esindajaid, et selgitada ametnike teadlikkus vabaharidustegevusest ja nende sellekohased hoiakud (ptk.4), ning kolmandas (ptk.5) intervjueriti vabahariduslike koolituskeskuste juhte.

Samuti analüüsiti ka koolituskeskuste kolme viimase aasta majandusaruandeid (ptk.6).

Ptk. 7 kujutab endast resümeed põhilistest uurimistulemustest.

Uurimuste meetodikat on lühidalt kirjeldatud vastavates alajaotustes.

Veebruar, 2003

1. Vabaharidus, selle roll ja suhestatus teiste haridusvormidega

Milline on olnud vabahariduse arengukäik Eestis läbi viimase aastakümne? Ühelt poolt on vabaharidustegevuse vormid jäänud enamasti niisugusteks, nagu nad olid enne 1940-ndat aastat, samas on tohutult muutunud arusaamad suundadest ja nende sotsiaalsest vajalikkusest.

Tinglikult iseloomustab eesti täiskasvanuhariduse kujunemist 20. sajandi viimasel kümnendil kolm suundumust: ameerikalik, kesk-euroopalik (domineerib Saksamaa) ja skandinaavialik.

Ameerikaliku tee valinud koolitusorganisatsioonid on rõhu pannud poliitilisele koolitusele, tuues esikohale kodanike organisatsioonide poliitilise aspekti. Kesk-Euroopa mudel asetab esikohale tööalase koolituse, mille aluseks on ideoloogia, et inimene peab kiiresti omandama vajalikud teadmised tööturul läbilöömiseks. Ja lõpuks Põhjala mudel, milles on esikohal isiksuse areng. Põhjamaade täiskasvanute koolituse tähtsaim osa on *folkeoplysning* (rahvaharidus), kus **õppetegevus on suunatud iseseisva, vastutusvõimelise ja ühiskondlikuks dialoogiks valmisoleva inimese kasvamisele. Just nimelt kasvamisele, mitte kasvatamisele, sest õppeprotsessis on oluline, et õppija ise, toetudes oma kogemustele ning omandades õpetajalt ja kaasõpilastelt uusi teadmisi, saavutab teadmistes, oskustes ja arusaamades uue kvaliteedi. See arusaam on Põhjamaade täiskasvanuhariduse aluseks ning just sellest on eeskuju võtnud ka Eesti vabaharidusliikumine.**

Vabahariduskoolitus on isiksusekeskne koolitus, mis lähtub rahva vajadustest ning riigi eripärast. Süsteem ehitatakse alt üles, vastupidiselt formaalhariduse süsteemile, mis ehitatakse ülevalt alla. Oma formaalsuse astmelt jagavad mitmed täiskasvanuhariduse teoreetikud (A. Carlsen, P. Jarvis) täiskasvanuhariduse kolmeks: formaal-, mitteformaal- ja informaalharidus (A memorandum on Lifelong Learning, 2000). Vabaharidus on mitteformaalharidus (non-formal education). (Tabel 1)

Tabel 1. Hariduse jagunemine vastavalt formaliseerituse astmele

Formaalharidus	Mitteformaalharidus	Informaalharidus
Institutsionaalne	Institutsionaalne	
Riiklikud õppekavad.	Õppekavad koostatakse õppeasutuse siseselt, sageli kokkuleppel õppijatega. Eestis kinnitab õppekavad HM.	
Õpetajad	Õpetajad	Õppimine toimub läbi igapäevase praktilise elu.
Annab haridusstandarditele vastava kompetentsuse, valmisoleku tulla toime tööelus või jätkata õpinguid kõrgemal tasemel.	Suunatud isiksuse üldisele arengule, toimetulekule igapäevases elus ja töös.	Suunatud igapäevaste elukogemuste omandamisele.
Tasemeeksamid		
Tasemediplom või tunnistus		

Rootsi kauaaegne rahvaülikooli õpetaja, praegune Linköpingi Ülikooli professor Bernt Gustavsson väidab, et vabahariduskoolituse ülesanne on anda inimesele 4 kompetentsi.

Need on:

ajalooline - oskus end ajalooliselt määratleda;

kommunikatiivne - võime suhelda dialoogiliselt ning diskuteerida probleemide üle;
loov – oskus teadmisi aktiivselt “luua” (nö. läbi kogemuste, mida hiljem analüüsitakse);

kriitiline - võime saadud teadmisi interpreteerida.

Kõik neli kompetentsi peavad aitama toime tulla pidevalt muutuvus ühiskonnas, kus õppimine muutub järjest enam vahendiks, mis aitab säilitada tegutsemise ja sotsiaalse toimetuleku võimet (Gustavsson, 1998). Püüdlus nimetatud kompetentsidele peegeldub ka vabahariduse kultuurilises, sotsiaalses ja instrumentaalses funktsioonis (Täiskasvanute vabahariduse, 1995; vt. ptk.3-6).

1.2 Vabahariduse võrdlus Eestis ja Põhjamaades

Eestis hakati Põhjamaade vabaharidusest eeskujuna võtma juba 20. sajandi alguses (Tõnisson, 1910). 1920ndatel hakkas meilgi levima õpiringide tegevus. Esimesi süsteemikindlamaid õpiringide arendajaid oli Eduard Kubjas. Eeskujuna võeti eelkõige Soomest (Laane, 1994). 70 aastat hiljem ajalugu kordus. Koostöö on tähtis olnud ka Põhjamaadele, kus ollakse huvitatud demokraatia kiirest arengust Baltimaades. Kuna *folkeoplysning* on sealse demokraatia vundament ja rahuliku kooseksisteerimise alus (Lifelong Learning, 1997), on toetatud ka Eesti sellealast tegevust nii moraalselt kui materiaalselt. “Tõeliste” rahvaülikoolide asutamine pole Eestis aga siiski õnnestunud (“tõeliste” rahvaülikoolide all mõistetakse täiskasvanukoolitajate hulgas internaadiga rahvaülikooli, kus õppetöö ajal (5 – 9 kuud) elatakse ja töötatakse koos).

Eestis mõjutavad rahvaülikoolide tekkimist ja arenemist mitmed tegurid, milledest üks mõjuvamaid on majanduslik. Internaadiga kooli asutamine ja ülevõtmine on kallis. Kuid teiselt poolt on meie rahvaülikoolides õppijad sootuks teistsugune kontingent kui Põhjas. **Eestis õpivad rahvaülikoolide kursustel peamiselt 30 - 40aastased inimesed.** Põhjamaades, eriti Norras, õpivad rahvaülikoolides enamasti gümnaasiumi lõpetanud noored, enne kui nad siirduvad ülikoolidesse (Adult Education, 1998). Eesti rahvaülikoolid sarnanevad oma tööreeglitega Taani päevarahvaülikoolidele (*dayhighschools*), kus korraldatakse erinevaid kursusi.

Minnes rahvaülikoolide võrdluselt õpiringide juurde, siis leiame erinevuse eelkõige organisatsioonides/institutsioonides, kelle vahendusel õpiringe läbi viiakse. Kui Põhjamaades on õpiringide peamiseks läbiviijateks erinevatele erakondadele kuuluvad õpiorganisatsioonid - suurimad neist ABF Rootsis, AOF Norras ja Taanis ning TSL Soomes - , siis **Eestis korraldavad õpinge hoopis raamatukogud, rahvamajad, põhi- ja keskkoolid ning ka rahvaülikoolid. See erinevus on põhimõttelise laadi, viidates ühelt poolt meie erakondade vähesele huvile tegeleda vahetu kodanikukasvatamisega, teiselt poolt on meil oma eesti traditsioon õpiringide initsiaatorite osas. Erandiks on Mõõdukate erakond, kes on läbi aastate arendanud tihedat koostööd Avatud Hariduse Liiduga.**

Järgnevalt tabel, kus võrreldakse mõningasi Eesti ja Põhjamaade vabahariduse aspekte:

Tabel 2. Eesti ja Põhjamaade vabahariduse võrdlevaid momente

EESTI	PÕHJAMAAD
Ideoloogia on tugevalt mõjutatud N.F.S. Grundtvigi ideedest, millele lisanduvad rahvakultuuri traditsioonid. Idee, et vabaharidus on kodanikukoolituse alus, on nõrgalt levinud.	Baseerub N.F.S. Grundtvigi ideedel. Vabaharidust peetakse demokraatliku ühiskonna alustalaks.
Peamine vorm on kursused koolituskeskustes ja rahvaulikoolides. Kursusi korraldavad ka muud haridus- ja kultuuriorganisatsioonid ja institutsioonid. Rahvaulikoolides puudub statsionaarne elamisvõimalus. Õpiringid on vähem levinud, neid korraldavad peamiselt raamatukogud ja rahvamajad.	150aastase traditsiooniga rahvaulikoolid, nn. "boarding folk high schools". Peamiselt pikad, 5 – 9 kuud kestvad kursused, millele lisanduvad lühikesed nädalalõpu kursused. Õpiringid on populaarne õppimisvorm, mida korraldavad õpiliidud.
Vabaharidus baseerub kodanikeühendustel.	Vabaharidus baseerub kodanikeühendustel.
Õpetamisel kasutatakse küll palju aktiivseid õppimisviise, kuid dialoog ei ole väga levinud. Klassiruumis valitseb sagedasti veel targa, loengut lugeva õpetaja kultus, dialoog pole keskne õpivorm.	Dialoog kui meetod on õpetamise alus. Oluline on õpilaste vaba arvamuste avaldamine.
Kõige populaarsem valdkond on kunst ja kultuur, millele järgnevad keelekursused.	Kõige populaarsem valdkond on kultuur (sisaldab ka kunsti), millele järgnevad keelekursused.
Vabahariduslik koolitus kui oma arvamust julgelt ja vabalt väljendavate kodanike koolitus ei ole eriti tunnustatud.	Vabahariduslikku koolitust peetakse demokraatia alustalaks.

Huvitav on jälgida, kuidas nähakse Eesti vabahariduse arengut kõrvalt. Linköpingi Ülikooli üliõpilane Annika Andersson kirjutab oma diplomitöös, et Eesti rahvaulikoolid vajavad veel kindlasti nii materiaalselt kui moraalselt tuge Põhjamaadest, kuna erinevad veel liialt Põhjamaistest (Andersson, 1999). Teise nurga alt näeb arengut Kanada teadlane Jindra Kulich, kes kirjutab, et Eesti vabahariduse süsteem peab veel tugevamini adapteeruma kohalikesse tingimustesse või on see määratud läbikukkumisele (Kulich, 2000, 145). Kaks vastandlikku arvamust, kuid valikud tuleb teha eesti vabaharidustöötajatel.

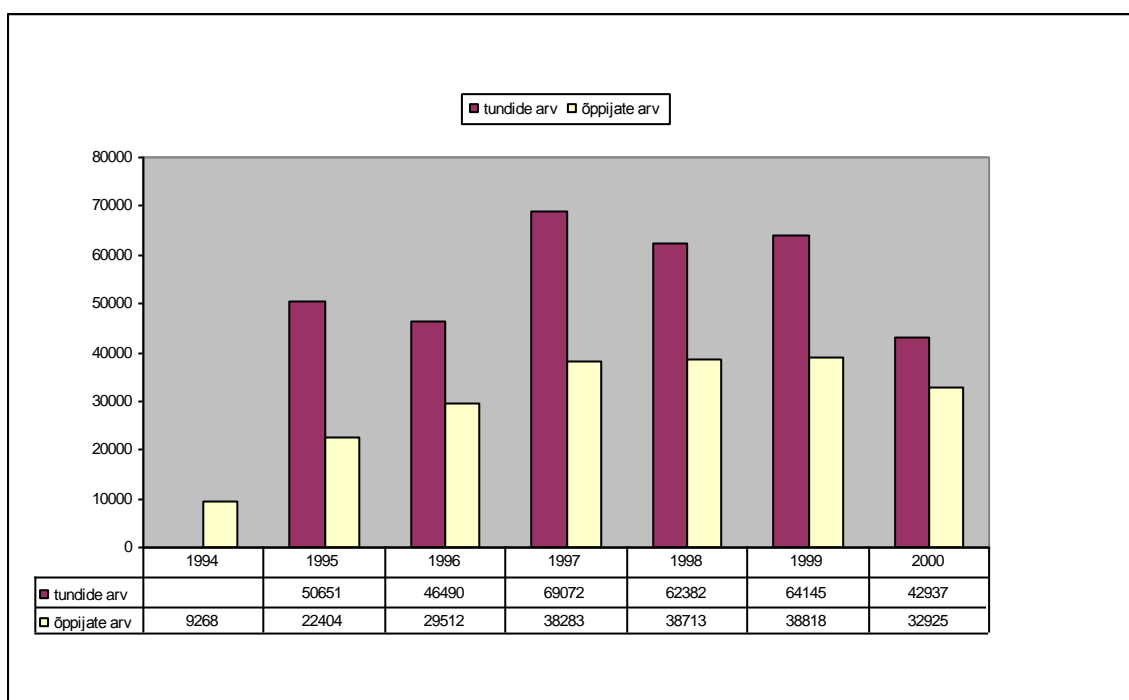
2. Eesti vabaharidus arvudes aastatel 1993 - 2000

1993/1994. a. õppis vabahariduslikes õppekeskustes (nii nimetati sisuliselt rahvaulikoolidena tegutsevaid koolitusorganisatsioone 1990ndate alguses ja kohati tehakse seda ka praegu, seda ikka veel väljakujunemata terminoloogia tõttu) ligikaudu 9268 inimest (Joon. 1). Peamiselt korraldati neis õppekeskustes kursuseid, kus käsitöö ja lilleseade kõrval omandasid suure populaarsuse keelekursused. Ilmselt oli keeleõppe populaarsus seotud reisimisvõimaluste laienemisega.

Alates 1995. aastast kasvas vabaharidustöö maht hüppeliselt. Põhjuseks oli riigilt saadav finantstoetus. Ka aitas kaasa 1993. a lõpul välja antud "Täiskasvanute koolituse seadus" ning 1994. a suvel ilmunud "Täiskasvanute hariduse riigieelarvelise finantseerimise kord", mille alusel Eesti Vabaharidusliit taotleski Haridusministeeriumilt toetust vabahariduslike õppekeskuste tegevuseks. Esimesel aastal said toetust 44, 1999. aastal aga juba 64 õppekeskust. 2000. aastal langes see arv taas 44-le. Põhjus peitub "Täiskasvanute koolituse seaduse" muudatuses, milles riigieelarvelist toetust saavatelt koolituskeskustelt nõutakse HM poolt välja antud koolitusluba. Sellest tulenevalt loobusid väiksemad

keskused toetusest, et vältida küllalt keerukat paberite täitmist. Võrreldes aastaid 1994 ja 1995 tõusis õppijate arv 2,4 korda – 9268-lt 22 404-le (Joon. 1). **Kindlasti mängis oma osa vabahariduskoolituse populaarsuse kasvus ka rahvamajade töö aktiivsuse vähenemine.**

Jooniselt 1 näeme, et õppijate arv tõusis 22 404-lt inimeselt 38 818-le 1999. a, et siis langeda uuesti 32 925-le 2000. a.. Võrreldes 1997, 1998 ja 1999 a., näeme, et õppijate arv on sellel ajavahemikul stabiilne, kuid langeb siiski 2000. a. Siin võib näha majanduslikku põhjust, kuna aastatel 1996 ja 1997 jäi riigieelarvelise toetuse summa samaks, suurenedes küll 1998. a., kuid langedes siis jälle. **Riigieelarvelise finantseerimise vähenemine toob kaasa kursuste hinna tõusu, mis mõjutab otseselt osavõtjate arvu.**

Joonis 1. Vabahariduslikes koolituskeskustes läbiviidud tundide ja nendes osalejate arvu dünaamika 1994 – 2000.

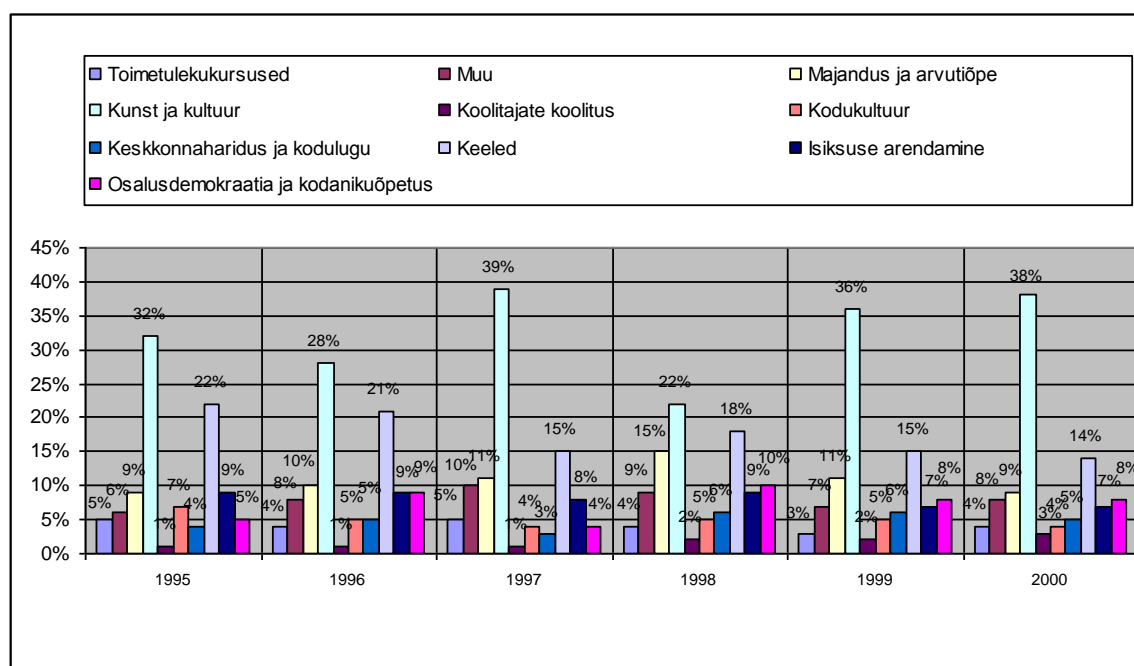
Nagu näeme jooniselt 2, on kõige populaarsemad olnud käsitöö ja kunsti kursused, mille puhul mängib oma osa pikaajaline kogemus selles valdkonnas. See võib näida mõneti veidrana, kui räägime modernsest haridusest ja kursuste korraldamisest, kuid nimetatud teemade tähtsust ei tohiks siiski alahinnata. **Just käsitööringis osalemine andis 1990-ndate alguses võimaluse õppida midagi praktilist, millel on käegakatsutav väärtus igapäevases elus ja sageli ka väljund tööalaseks enesearendamiseks.**

Ajaga muutub inimeste huvi erinevate kursuste suhtes. Võrreldes aastaid 1997 ja 1998, langes kunsti ja kultuuri kursuste (käsitöö, fotograafia, kunstiajalugu, pillimäng, maalimine, tants, näitekunst jms.) osatähtsus 48%-lt 22%-le. Samas tõusis keeõpetuse osatähtsus (15%-lt 18%-le) ning majandus- ja arvutiõppe osatähtsus (11%-lt 15%-le). Proportsionaalselt suurenes ka kursuste arv sellistel teemadel nagu keskkonnaharidus ja kodulugu, toimetulek töötutele, vanuritele, noortele emadele jne, osalusdemokraatia ja kodanikuõpetus, kodukultuur isiksuse arendamine. Huvitav on,

et 1999. a. tõuseb taas kunsti ja kultuuri kursuste osatähtsus 36%-le ja 2000. a. jõutakse 38% tasemele. Võrdluseks võib tuua, et Rootsis oli 1999. a. samalaadsete kursuste osatähtsus 49% (Fakta om, 1999), Jaapanis 1998. a. 46,9% (Sawano, 1999) ning Taanis 1997.a. 40% (Adult Education, 1997). Samal ajal kui kultuurikursuste osatähtsus tõuseb, langeb keelekursuste osatähtsus 18%-lt 1998.a. 15%-le 1999.a. ja edasi 14% 2000.a. (Joon. 2).

Sarnane langus iseloomustab ka majandus- ja arvutiõpet, mille kursuste arv langeb 15%-lt 1998.a 11%-le ja 2000.a. 9%-le, mis näitab, et esialgne buum nendes valdkondades on möödas. Vabahariduskoolide programmides võib üha sagedamini näha arvutikursusi kindlale sihtrühmale nagu vanematele inimestele või näiteks vanaemale ja lapselapsele mõeldud ühist arvutikursust. **Üksikute valdkondade osatähtsus läbi viie aasta (1995 – 2000) on erinev, kuid samas on valdkondadevahelised proportsioonid jäänud põhimõtteliselt samadeks. Ikka on esimesel kohal kunsti- ja kultuurikursused, teisel keelekursused ja kolmandal majandus- ja arvutiõppe kursused.**

Siinkohal on huvitav jälgida, mida kultuurivaldkonna alla loetakse. Kui 1990-ndate aastate alguses olid siin peamiselt õmblemis-, kudumis-, ja muu näputöö kursused, siis 1999. ja 2000.a. on plaanides eelnimetute kõrval hulgaliselt kunstiajaloo, maalimise, pillimängu jm. esteetilise suunitlusega kursusi (Eesti Vabaharidusliidu arhiiv,1995-2000).

Joonis 2 Erinevate koolitusvaldkondade osatähtsus aastatel 1995 – 2000.

Eestis on loomulik rääkida vabahariduskoolitusest hariduslikust aspektist lähtuvalt. See tähendab eelkõige inimeste valmisolekute kujundamist toimetulekuks erinevate ja sageli kiirelt muutuvate igapäevaste ülesannetega. Valmisolekuid on võimalik saavutada siis, kui peale teadmiste ja oskuste omandamise neist ka sisuliselt aru saadakse ning seostatuna eelnevate teadmistega kasutada osatakse. Hariduslike aspekti kõrval pööratakse meil märksa

vähem tähelepanu vabahariduse kultuurilisele ja sotsiaalsele aspektile. “Vabahariduse rahvuslikus programmis” on ühe vabahariduse funktsioonina toodud kultuuriline funktsioon, ometi rõhutatakse ka kultuuri ja kunsti kursuste juures liiga sageli siiski uue õppimise aspekti, mitte esteetilist tegelikkusetunnetust. **Samas võib kunsti ja kultuuri kursuste populaarsuse tõusu seletada ka inimeste väsimusega meie ühiskonna ülikõrgest praktitsismist.** Huvitav on teada, et sama suundumus on ka naaberriigis Rootsis (vt. eespool). Esteetilised kursused on hinnas ka Jaapanis, kus läbiviidud küsitluse tulemusena vastas ainult 10% respondentidest, et on tulnud kursustele õppima selleks, et see on vajalik tema tööelus. Ülejäänud vastused olid : “enda lõbuks” 18%, “looma uusi tutvusi” 12% jne. (Sawano, 1999). Ka riiklikul tasemel on Jaapanis vastukaaluks diplomiõppe ja/või tunnistusega lõppeva koolituse ületähtsustamisele hakatud suuremat rõhku panema esteetilistele kursustele (Sawano, 1999). Meile eeskujuks olevates Põhjamaades on oluline just osalemine ning selle nimel, et inimesed kodust välja tuleksid ning üksteisega suhtleksid, on sealsed valitsused nõus toetama vabaharidustööd ka finantsiliselt. **See tähendab, et heaoluühiskonnas pööratakse vabahariduse sotsiaalsele ja kultuurilisele aspektile rohkem tähelepanu kui hariduslikule.** Põhjamaades teatakse, et õppiv kodanik on aktiivne kodanik, et õpiringid ja kursused on sotsiaalse võrgustamise olulised vahendajad.

3. UURIMUS VABA HARIDUSLIKUS KOOLITUSES ÕPPIJATE KONTINGENDIST, NENDE OOTUSTEST JA HOIAKUTEST

3.1 Uurimuse eesmärgid

Senini on Eesti vabahariduses puudunud väiksemadki uuringud. Ainsate arvnäitajatena on kasutada olnud riigieelarvest toetust saavate koolituskeskuste aruanded Eesti Vabaharidusliidule, mis edastatakse HMLle. Kuna tegemist on aga ametkondliku informatsiooniga, on selle levik suhteliselt piiratud. Seega toetub igasugune arvamus vabahariduslikus koolituses toimuvast pigem väljakujunenud stereotüüpidele kui objektiivsetele andmetele. Üheks levinud stereotüübiks on, et tüüpiline vabahariduslikus koolituskeskuses õppija on pensionieas keskharidusega naine, kel ei ole midagi muud teha. Käesoleva uuringu eesmärk on teada saada:

- kes osaleb vabahariduslikus koolituses;
- miks ta seal osaleb.

3.2. Metoodika ja küsitletute üldiseloostus

Tulemuseni jõudmiseks otsustati koostada küsimustik ning levitada seda vabahariduslike koolituskeskuste kaudu (edaspidi VHK). Respondendid olid kõik vastamise ajal VHK-s õppijad. VHKd omakorda valiti, pidades silmas geograafilist printsiipi. Arvulist võrdsust järgides jaotati ankeedid nii, et oleks esindatud võimalikult paljud maakonnad ning Tallinn kui eraldi üksus. Geograafiline jagunemine toimus järgmiselt: Tallinn, Ida-Virumaa, Lääne-Virumaa, Raplamaa, Järvamaa, Viljandimaa, Tartumaa, Valgamaa, Võrumaa ja Saaremaa, Põlvamaa, Läänemaa kokku. Kokku saadeti küsitluslehti 20 igasse VHK-sse. Küsimustike koguarv oli N=500. Tagasi laekus N=330.

Küsimustik sisaldas küsimusi vastaja hariduse, perekonnaseisu ja asendi kohta tööturul, kuuluvuse kohta kodanike ühendustesse, vaba aja veetmise kohta, õpingute

valiku printsiipide kohta ja ootuste kohta õpingute suhtes. Kokku sisaldas küsimustik 109 tunnust. Küsimused haridustee, töökoha ja perekonnaseisu kohta vastavad põhiküsimusele *kes on vabahariduslikus koolitussüsteemis õppija*. Kuuluvus ühendustesse ja vaba aja veetmine näitab õppuri *sotsiaalset aktiivsust*. Õpingute valiku printsiipide ja ootuste küsimusega loodeti jõuda *motivatsiooni* ning isiksuslike muutuste teemani.

3.3. Uurimustöö tulemused

3.3.1. Üldised sotsio-demograafilised näitajad

Eesti Vabaharidusliidule saadetud aruannetest (47 vabahariduslikku koolituskeskust) on näha, et 2000/2001. õppeaastal vabahariduslikes koolituskeskustes (VHK) õppijatest olid 84% naised ja 16% mehed. Siinkohal ei peaks tegema kaugeleulatuvat järeldust, et mehed ei viitsi õppida. Pigem võiks arvata, et mehed lähevad meelsamini õppima sinna, kus jagatakse tunnistusi. Ka ei ole VHKd mõelnud eriti oma õppekavade koostamisel meeste kui sihtgrupi peale. Tabelis 3 näeme, et küsitletute vanuseline raskuspunkt langeb 30 ja 49 eluaasta vahele. 29% on 30 – 39 aastat ja 22% 40 – 49 aastat vanad. Õppijate arv kahaneb ealiselt mõlemas suunas võrdlemisi sümmeetriliselt. Kui nooremate inimeste (kuni 30-aastased) väiksem osavõtt vabahariduslikust koolitusest on üsnagi tõenäoliselt seotud õpingutega formaalharidussüsteemis, siis vanemad inimesed (üle 50 eluaasta) on õppimisest võõrdunud ja sageli võib kokku puutuda iganenud arusaamaga, et õppimine on noorte privileeg.

Tabel 3. Küsitletute jagunemine vanuse ja perekonnaseisu järgi (%)

Vanus	%	Perekonnaseis	%
15 – 19	6	vallaline	22
20 – 29	17	lesk	6
30 – 39	29	lahutatud	11
40 – 49	22	abielus/vabaabielus	59
50 – 59	15		
60 – 69	8		
70 ja rohkem	2		

Tabelist 4 on näha, et 33% respondentidest on kõrgema haridusega, 31% keskharidusega. Sellele vastab ka küsitletute jagunemine tööturul – 32% töötab spetsialistina. Töötuid on küsitlustulemuste järgi vabahariduslikus koolituses 9%, mis vastab ligikaudu ka töötute protsendile elanikkonna hulgas. **Arvestades tööturu pingelist seisundit, võib arvata, et töötud eelistavad pigem tööturu poolt pakutavaid kursusi, kuid samas tuleks töötutele kasuks just sotsiaalsete oskuste arendamine, et osata end tööturul paremini välja pakkuda.**

Tabel 4. Küsitletute jagunemine töökoha ja hariduse järgi (%)

Töötab	%	Haridus	%
Spetsialistina	32	põhiharidus	9
Keskastme spetsialistina	12	keskharidus	31
Ametnikuna	13	kõrgem haridus	33
Teenindus- või müügitöötajana	11	kutseharidus	25

Põllumajandus- või kalandustöötajana	2	muu	2
Oskus- või käsitöölisena	3		
Seadme- või masinaoperaatorina	2		
Lihttöölisena	4		
Pensionär	11		
Üliõpilane, õpilane	8		
Kodune	8		
Töötu	9		

3.3.2. Küsitletute üldine kultuuritaust ja ühiskondlik aktiivsus

Küsimusele, mida teete vabal ajal, vastasid respondendid, et loevad sageli raamatuid (45%) ja suhtlevad sõpradega (57%). Vahetevahel käiakse kinos, teatris ja kontserdil (78%) ning peol, vaadatakse televiisorit ja surfatakse internetis. Sportimise kohta vastab 50% küsitletuist, et spordib sageli või vahetevahel. Samas teeb 79% vastanutest käsitööd. **Seega on küsitletud õppijate kontingent natuke üle keskmise aktiivne kultuuritarbija.** Huvitav on see, et ilmselt ei kuulu meie küsitletu aktiivsete “seebika” vaatajate hulka, kuna televiisorit vaatab sageli vaid 43% vastanutest (Tabel 5). Lisaks etteantud valikutele on vastajad välja pakkunud ka mõningasi üsna huvitavaid vaba aja veetmise viise, nagu mõtisklemine, unistamine ja mediteerimine, kuid ka kalapüük, maasikate ja lillede kasvatamine jms. Need on tegevused, mis viitavad endassesüüvimisele, mida kompenseeritakse ilmselt kursustel teistega koos olles.

Tabel 5. Vastused küsimusele “Mida teete vabal ajal?”(%)

Mida teete vabal ajal?	Vastamata	Sageli	Vahetevahel	Mitte kunagi
loen raamatuid	3	45	51	1
käin kinos, teatris, kontserdil	5	12	78	5
suhtlen sõpradega	2	57	41	0
käin peol	12	11	63	14
tegelen lastega, lastelastega	8	58	22	12
õpin erinevatel kursustel	10	21	65	4
vaatan televiisorit	3	43	53	1
võtan osa seltsitegevusest	22	25	32	21
teen käsitööd	8	33	46	13
tegelen majapidamistöödega	4	73	22	1
tegelen lemmikloomadega	13	33	24	31
surfan internetis	25	3	41	31
musitseerin, joonistan, maalin, luuletan	14	16	34	36
spordin	33	16	34	17

76% küsitletuist vastab, et osaleb õpinguis juba mitmendat korda, enam esinevad vastused on 1 - 3 korda. Üle kümne korra on viimasel ajal kursusel käinud vaid üksikud.

Küsitluse käigus tunti huvi ka kursuslaste ühiskondliku aktiivsuse vastu. 57% küsitletutest vastas, et osaleb ka seltsitegevuses. Enamus neist, 32%, osaleb omakorda kultuuriselti töös (Tabel 6).

Tabel 6. Küsitletute kuulumine seltsidesse (%)

Kuulub:	%
Naisseltsi	8
looduse- või loomadega tegelevasse seltsi	4
Haridusseltsi	15
Kultuuriseltsi	32
sotsiaalsete küsimustega või puudega inimestega tegelevasse ühendusse	4
Noorteühendusse	1
pensionäride ühendusse	2
Spordiseltsi	5
kala- või jahimeeste seltsi	2
religioossesse ühendusse	7
Kodukohaseltsi	4
Genealoogiaseltsi	1
Mujale	7

Kuna küsimustikus anti vihje, et ka laulukoor, tantsuansambel vm. loominguga tegelev selts või seltsing kuulub kultuuriseltside alla, siis võib oletada, et enamik küsitletutest tegeleb aktiivselt mõne loomingulise alaga, võttes seeläbi osa ühingu tööst.

Seega võime küsitluse tulemusena luua vabahariduslikus koolitussüsteemis õppija tingliku kuju, kes on 30-40-ndates aastates abielus ja kõrgharidusega naine, kes töötab spetsialistina. Talle meeldib õppida, ta elab väikelinnas või alevis, ta kuulub mõnda seltsi (enamasti kultuuriseltsi) ning selle kõige kõrvalt jõuab ta tegeleda majapidamistöödega, lastega, suhelda sõpradega ning lugeda raamatuid.

3.3.3. Küsitletute valikud kursuste osas

Oma valikutes ei lase kursusel osaleja end üldiselt sõprade-tuttavate soovitustest mõjutada ja teab, mida õppida tahab. Kursust valitakse eelkõige teema järgi (82%), mis peab heade õpetajate poolt (seda väärtustab 33%) olema edasi antud kvaliteetselt (45%). 34% küsitletutest peab kursuse valikul oluliseks ka kursusel/õpiringis osalejate meeldivat seltskonda. 40% vastab, et juhuse mõju kursuse valikul on väike ja vaid 10% leiab, et kursuse valik toimub sageli juhuslikult (Tabel 7). Samas valib tervelt 17% töötutest kursuse juhuslikult.

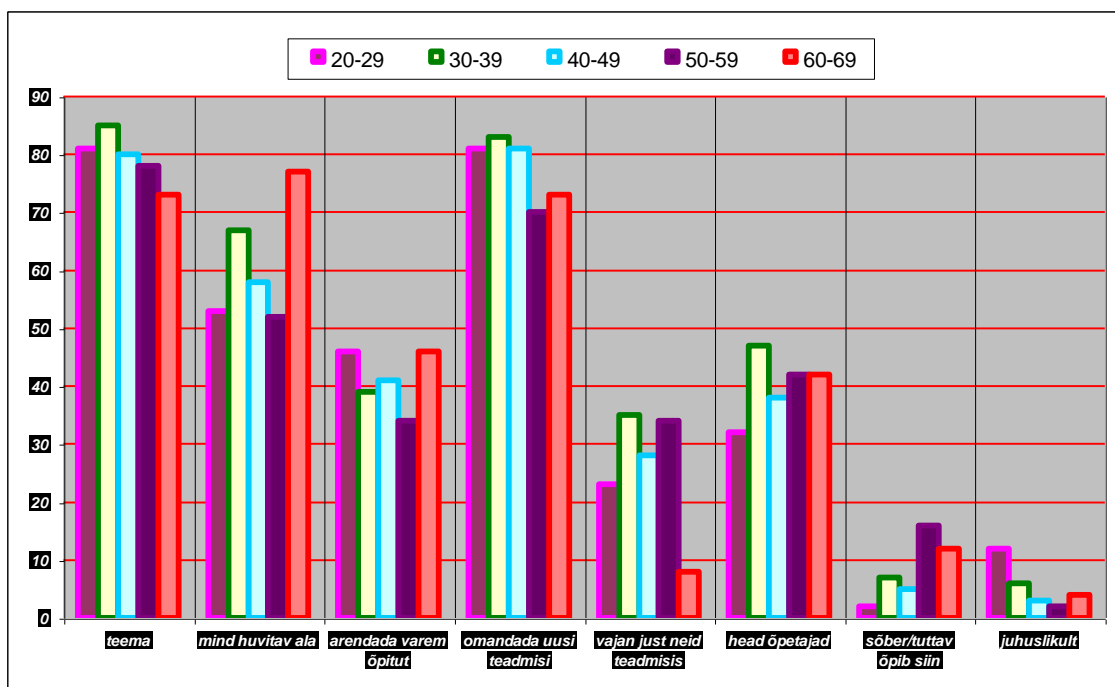
Tabel 7. Õpingute valikut mõjutavad tegurid (%)

Mis mõjutab teid kõige enam kursuse/õpiringi valikul? (1-kõige väiksem mõju; 3-kõige suurem mõju)	1	2	3	Vastamata
Asukoht	22	30	27	21
Teema	9	6	82	3
õpetajad/juhendajad	12	33	33	12
õpetatava kvaliteet	7	26	45	12
Soovitati	32	23	11	34
koolituskeskuse tuntus	25	28	17	30
meeldiv seltskond	18	24	34	24
tuttavad õpivad ka siin	33	16	15	36

aeg, enne ei olnud selleks aega	25	26	16	33
Juhus	40	14	10	36

Kuna küsitlavad olid mingil konkreetsel kursusel osalejad, siis vastasid nad ka küsimusele, mis mõjutas neid valima just seda konkreetset kursust. Konkreetse kursuse valiku ja koolituse valiku üldised mõjutegurid ei erine üksteisest kuigivõrd. Jällegi on esikohal teema, mille mõju 80% vastajatest pidas kõige suuremaks. Teisel kohal on uute teadmiste (60%) omandamine ning kolmandal, et see on võimalus tegeleda inimest huvitava alaga ja ennast selles arendada. Ja veelkord tuleb vastustest välja, et sõprade-tuttavate soovitusel on vägagi tagasihoidliku tähtsusega – ainult 9% vastanutest märgib, et teda mõjutas kõige rohkem tuttava õppima asumine samal kursusel.

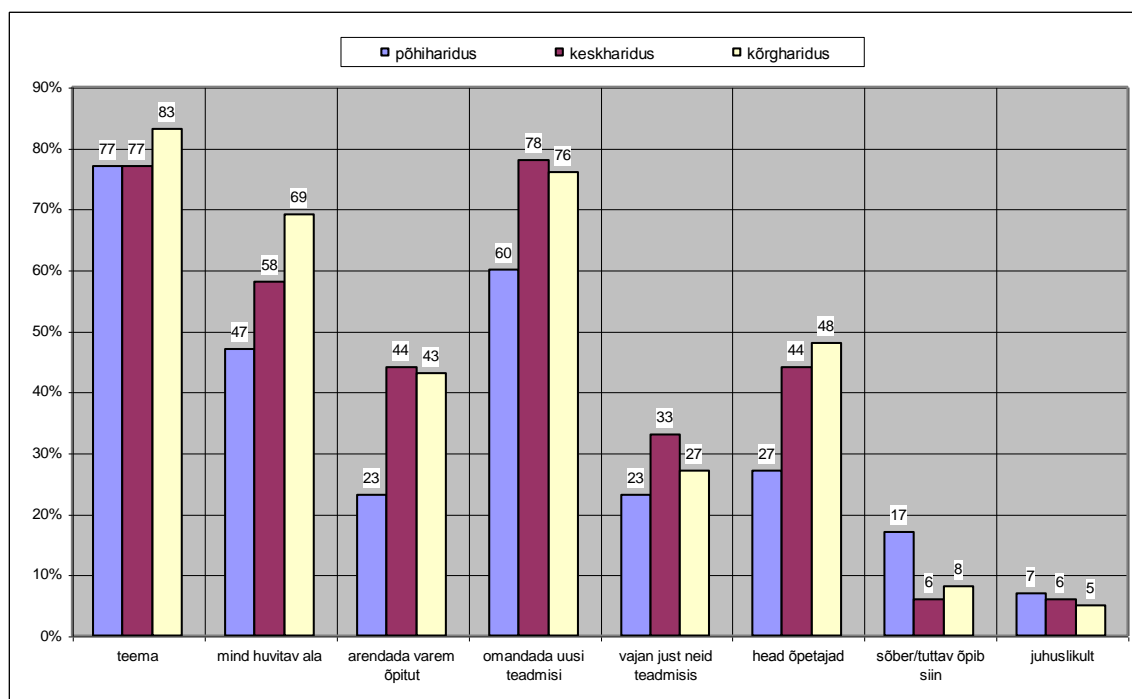
Võrreldes erinevate vanusegruppide vastuseid kursuse valikutegurite osas, selgub, et need on üsna sarnased. Kõikidel vanusegruppidel on oluliselt valikuteguriteks kursuse teema ja vajadus omandada uusi teadmisi. Vanuse tõustes see vähesel määral langeb. Võrreldes 30-ndates ja 50-ndates aastates õppijaid, selgub, et viimastele on uute teadmiste omandamine vähem oluline. Kuid samas on 60-ndates aastates õppijatele võrreldes nooremate õppijatega olulisem, et kursusel käsitletakse just neid huvitavat ala. Samuti, et sõber või tuttav õpib samal kursusel (Joon. 3).

Joonis 3. Kursuse valikutegurid sõltuvalt vanusest

Vastajate erinev hariduslik taust ei mõjuta eriti kursuse valikutegureid. Nii nagu erinevas vanuses inimeste puhul, näib ka erineva haridustasemega inimeste puhul, et esikohal on teema, uued teadmised ja huvitav ala. Põhiharidusega vastajatel on näiteks võrdselt olulised just saadavad teadmised, head õpetajad ning sõprade/tuttavate osalemine samal kursusel. Kõrg- ja keskkooliharidusega inimestele on tunduvalt olulisem see, et kursusel õpetaksid head

õpetajad kui tuttavate ja sõprade õppimine samal kursusel. Kuid nii põhi-, kesk-, kui kõrgharidusega inimestel on oluline saada uusi teadmisi just kindlal valitud teemal (Joon. 4).

Joonis 4. Kursuse valikutegurid sõltuvalt haridusest

3.3.4. Küsitletute ootused õpingute suhtes

Kuna valikuid tehakse teadlikult, siis on ka ootused õpingute suhtes küllalt konkreetsed. Kõikide respondentide vastused näitavad, et loodetakse omandada eelkõige uusi teadmisi (75%) ja neid kasutada igapäevases elus ja töös. Uute teadmiste omandamise tähtsustamine viitab nõ. “korrektse vastuse” sündroomile, mis tähendab, et Eesti ühiskonnas omab siiani kindlat kohta 1960. – 80. aastatel domineerinud biheivioristlik õppimise käsitlus, milles muuhulgas võrdsustati õppimist teadmiste omandamisega. Praeguste täiskasvanute jaoks, kes on koolihariduse omandanud just neil aastatel, on see juurdunud teadmine ja vastates küsimusele *Millist kasu loodate saada siin õppides?* ei arutleta arvatavasti pikalt, vaid antakse stereotüüpiline vastus. Seetõttu on järgnevad vastused isegi huvitavamad. Eeldatakse, et õppimine tõstab enesekindlust (52%) ning mõjub hästi enesetundele (51%). Seega saab oletada, et õppimine on väärtus, mis mõjub enesehinnangule hästi, kuid eriti ei loodeta, et see tõstab mainet sõprade/tuttavate silmis, sest ainult 14% vastanutest omistab tunnusele “maine tõus” suure tähtsuse. 33% leiab, et “maine tõus” omab väikest tähtsust ja 30% jätab sellele küsimusele üldse vastamata (Tabel 8). Üldse iseloomustab küsimust *Millist kasu loodate saada siin õppides?* suur hulk puuduvaid vastuseid. Ilmselt osutub selline küsimuse püstitus liiga pretensioonikaks ja sellele eelistatakse vastamata jätta.

Peaaegu kolmandikule vastanutest on oluline mõista ennast ja teisi läbi õpingute. Vähem tähtsustatakse ühiskonna mõistmist. Ühiskonna mõistmise teema on meie ühiskonnas momendil küllalt tundlik ning siin võib kaasa mängida soov ignoreerida seda teemat. Turvalisem tundub loota enda ja teiste

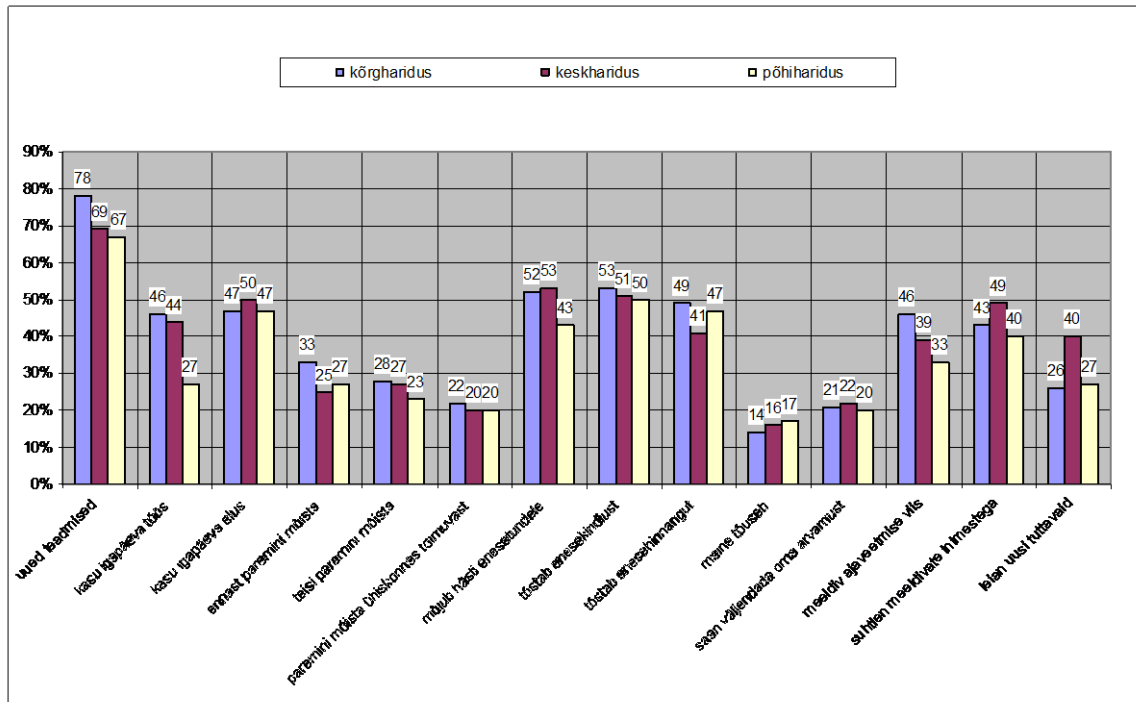
mõistmisele. Nimetatud tunnustest peegeldub soov astuda dialoogi õpetajaga ja õpingukaaslastega. Osaliselt väärtustab dialoogi 47% respondentidest, hinnates kõrgelt tunnust “suhtlen meeldivate inimestega” ja jättes teise olulise dialoogi tunnuse “saan väljendada oma arvamust” tahaplaanile.

Tabel 8. Küsitlute ootused õpingute suhtes (%)

Millist kasu loodate saada siin õppides (1-kõige väiksem mõju; 3-kõige suurem mõju)	1	2	3	Vastamata
omandada uusi teadmisi	9	9	75	7
õpitavast on kasu igapäevatöös	16	22	40	22
õpitavast on kasu igapäevases elus	9	29	46	16
saadud teadmised aitavad mul ka ennast paremini mõista	20	23	30	27
saadud teadmised aitavad mul teisi paremini mõista	17	28	29	26
õpitav aitab mul paremini aru saada ühiskonnas toimuvast	29	23	20	28
õppimine mõjub hästi minu enesetundele	8	22	51	19
õppimine tõstab minu enesekindlust	9	21	52	18
õppimine tõstab minu enesehinnangut	12	22	44	22
õppimine tõstab minu mainet sõprade/tuttavate silmis	33	23	14	30
siin saan väljendada oma arvamust	23	28	21	28
saan veeta meeldivalt ja sisukalt vaba aega	11	29	42	18
saan suhelda meeldivate inimestega	6	31	47	16
leian uusi tuttavaid	20	28	32	20

Tunnustele, mis puudutavad inimese identiteeti, on antud suhteliselt kõrge hinnang. Nii väidab 51% vastanutest, et õppimine mõjub hästi tema enesetundele, 52%, et see tegevus tõstab enesetunnet ning 44%, et tõstab enesehinnangut. Vabahariduslikus koolituses õppijate ootusi saab siinkohal võrrelda taseme- ja täiendkoolituses õppijate eesmärkidega, kus suurema osa õppijate väga tähtsaks eesmärgiks (40%) on “enda harimine” ning “paremini tööga toime tulla” ning mõnevõrra tähtis on “suurendada usku iseendasse”, mis on vägagi sarnased eelpool kirjeldatud ootustega (Täiskasvanute koolituse, 1998). Meeste ja naiste vastustes olulisi erinevusi pole, kuid meeste jaoks on pisut tähtsam enda, teiste ja ühiskonnas toimuva parem mõistmine.

Võrreldes küsitluse tulemusi lähtuvalt küsitlute haridustasemest, näeme, et kõrg- ja keskharidusega inimesed ootavad, et õpitust on igapäevases töös kasu, mille põhjuseks võib olla oskus saadud teadmisi paremini rakendada. Põhiharidusega inimeste arvates mõjutab õppimine head enesetunnet vähem kui kõrg- ja keskharidusega inimeste arvates. Kõrgharidusega inimesed leiavad, et õppimine on meeldiv ajaveetmise viis ja keskharidusega inimesed, et õppimise ajal saab suhelda meeldivate inimestega ning leida uusi tuttavaid. Viimased nimetatud ootused on vähemtähtsad nii kõrg- kui keskharidusega inimestele (Joon. 5).

Joonis 5. Küsitlute ootused õpingute suhtes: kõrgharidus, keskharidus, põhiharidus

3.3.5. Uurimuse järeldused

Vabahariduslikus koolituses õppija on sageli kõrgharidusega. Kursuse valikuprintsiipideks väidetakse olevat huvitav teema, õpetatava kvaliteet ning kompetentsed õpetajad, tahetakse saada parimat koolitust. Eesti ühiskonna kiire ja ebaühtlane areng viimase 10 a. jooksul on toonud paljudele inimestele probleeme nii isiklikus kui sotsiaalses plaanis. Sotsiaalse tegelikkuse ümbertõlgendamisel ja dialoogilisuse süvendamisel saab vabahariduslik koolitus pakkuda lahendusi ning uusi võimalusi, millede olulisust saame vaadelda nii isiksuse kui ühiskonna seisukohalt. Võttes aluseks vabahariduse funktsioonid (Täiskasvanute vabahariduse; 1995), saame respondentide poolt hinnatud väärtusi jagada kolme rühma:

- kultuurilist funktsiooni väljendavad väärtused;
- sotsiaalset funktsiooni väljendavad väärtused;
- instrumentaalset funktsiooni väljendavad väärtused.

Uurimusest selgus, et õppur ise hindab instrumentaalset funktsiooni täitvaid väärtusi kõige kõrgemalt. Uued teadmised, mida saab kasutada igapäevases töös ja elus, sobivad praeguses Eesti ühiskonnas enim levinud ideoloogiaga olla edukas, teha karjääri. Kuigi vabahariduses õppijad ei kuulu enamasti karjääriinimeste hulka, avaldab ühiskondlik surve mõju kõikidele. Siia võime lisada mõttestambi, mille kohaselt õppimine võrdub teadmiste omandamisega, mida on võimalik hiljem efektiivselt kasutada. Vabahariduses õppija on nooremas keskeas aktiivne naine, kes otsib rakendust oma võimete ja oskuste kohaselt. Praeguses külaühiskonnas ei ole selleks aga eriti palju võimalusi.

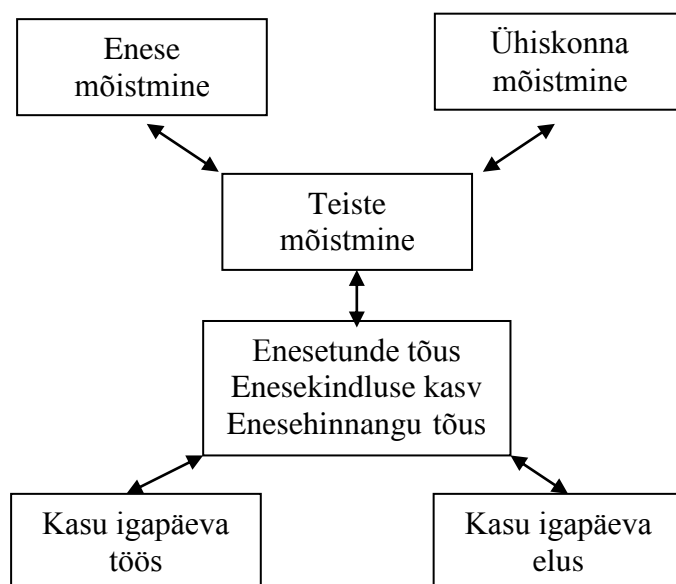
Järgmisena tõusevad esile vabahariduse sotsiaalset funktsiooni peegeldavad väärtused - suhtlemine meeldivate inimestega ning uute tutvavate leidmine ja võimalus

avaldada oma arvamust. Vabahariduslik koolitus kui kollektiivne tegevus, kus tuleb pidevalt arvestada teiste inimestega ja nende arvamusega, annab võimaluse arendada tolerantsust.

Kolmanda rühma moodustavad kultuurifunktsiooni väljendavad väärtused. ehk ootused, mis väljendavad tahet paremini mõista ennast, teisi ja ühiskonnas toimuvat.

Nagu ka eespool märkisime, väärtustavad õppijad ise selgelt ja teadlikult instrumentaalset funktsiooni. Kuid vabahariduslikus koolituses on olemas ka kultuuriline ja sotsiaalne funktsioon, mis omab suurt potentsiaali, vaatamata sellele, et õppija neid funktsioone nõrgalt teadvustab. Siit võib järeldada, et inimestel on küll tugev vajadus ja soov arendada end isiksusena ja isiklikest vajadustest lähtuvalt, kuid tahaplaanile jääb areng kodanikuna. Eesti ühiskonnas puuduvad ka sellealased kogemused ja traditsioonid. Ent kuigi õppijad ise ei too esile enda kui kodaniku arengut, ei tähenda see, et vabahariduslikus koolituses puuduks kodaniku koolituse moment, mis rakendub läbi eespool rõhutatud sotsiaalse ja kultuuriline funktsiooni. Just kognitiivsete tegevuste kaudu - läbi ühiskonna, teiste inimeste ja ka iseenda parema mõistmise - tasakaalustuvad inimese isiklikud huvid ühiskondlikega. Lisades neile tunnustele oma arvamuse avaldamise oskuse, võime väita, et tegemist on sotsiaalset dialoogi väärtustavate tunnustega. Viimaste kaudu toimub ka inimese identifitseerumine kodanikuna ehk võime väita, et meie vabahariduslikus koolituses leiab siiski kaudselt aset sotsiaalse dialoogi kunsti valdava kodaniku kujunemine.

Võttes aluseks väärtuste suhtesed, saadi eesti vabahariduse hetkemudel, mille vundamendi moodustab instrumentaalne funktsioon ja katuse kultuuriline funktsioon ning mida ühendab sotsiaalne funktsioon (Joon. 6).

Joonis 6. Vabaharidusliku koolituse väärtuste mudel (Jääger, 2001)

Enamus õppijaid tuleb tõstma oma kompetentsi ja suurendama teadmisi neid huvitaval alal. Kuid samaaegselt on 63% õppele tulijatest huvitatud võimalusest kaasa

rääkida õppekava kujundamisel, mis tähendab, et nad on valmis võtma vastutust õppeprotsessi kujundamise suhtes ning arendama koostööd teiste õppijatega. Saame rääkida ka vabaharidusliku koolituse kasust ühiskonnale ehk selliste aktiivsele kodanikule omaste joonte nagu oma arvamuse avaldamine, koostööoskuse, tolerantsuse ja vastutustunde arendamine. Õppeprotsessi käigus suurenev tööalane kompetentsus on oluline näitaja tööturul nii indiviidi kui turu seisukohalt. Realiseerides oma õpivajadusi kollektiivis, õpib inimene paremini tundma mitte ainult iseennast, vaid läbi dialoogi ka teisi ja ühiskonnas toimuvaid protsesse. Kuid see vabahariduses õppiv, nooremas keskeas, haritud aktiivne naine, keda võimustruktuurid näevad enamasti vaid aktiivse valijana, mitte aktiivse sotsiaalse partnerina, ei näe oma võimalusi ja orienteerub kitsalt teadmistele. Seega omab vabaharidus kui sotsiaalne võrgustik inimese ja kodaniku kujundajana suurt arengupotentsiaali, kuid see on jäänud praeguses, pigem kiiretele otsustele kui ühiskondlikule dialoogile, pigem enesekeskele kui tolerantssele inimesele orienteeritud ühiskonnas tahaplaanile.

4. UURIMUS KOHALIKE OMAVALITSUSTE TÖÖTAJATE HOIAKUTEST JA OOTUSTEST VABAHARIDUSELE

4.1. Metoodika ja küsitlute üldiseloostus

Kokku saadeti välja 26 ankeeti. Ankeedis oli kokku 9 küsimust (1 suletud, 1 poolsuletud ja 7 avatud küsimust) ning selle eesmärgiks oli selgitada KOV töötajate informeeritus nende territooriumil toimuvast vabaharidustegevusest, milles nähakse vabaharidusliku koolituse tugevusi ja nõrkusi ning millised on kohaliku omavalitsuse ootused vabaharidustegevusele.

Väljasaadetud ankeetidest saadi tagasi 19, mis moodustab küsitlute üldarvust 73 %. See, et 27 % inimestest jättis vastamata, võib olla märk:

- väsimusest, mida kõikvõimalikud küsitlused inimestes on tekitanud;
- ametnike suurest töökoormusest;
- vabahariduse kui valdkonna ebaoluliseks pidamist;
- sellest, et mitmetes kohalikes omavalitsustes puudub inimene, kelle vastutusalas oleks ka vabaharidus.

Ankeetide vastused on toodud protsentnäitajates ja sisuanalüüsi käigus ilmnenuid kategooriatena.

4.2. Anketeerimise tulemused

Esimesele küsimusele “**Kas olete kursis vallas/linnas toimuva vabaharidusliku täiskasvanute koolitusega?**” vastas 18 inimest “jah”. 1 lisan täienduseks veel “kuid süsteemne info selle valdkonna kohta puudub”, 1 lisan “enam-vähem” ja 1 vastas “mitte eriti”. See näib viitavat, et vabahariduslikud koolituskeskused on suutnud end piirkonnas küllalt hästi teadvustada ka KOVile.

Vastused teisele küsimusele, kas osatakse “**nimetada vabaharidusliku koolituse vorme vallas/linnas**” näitavad samuti, et tervelt 14 inimest 19st nimetab rohkem kui ühte tema arvates vabaharidusliku täiskasvanute koolitusega tegelevat üksust. Samas

nimetab tervelt 7 (30 % vastanutest) vabahariduse pakkujate seas ka riiklikke kõrgkooli, äriettevõtteid või osahinguid, mis tähendab:

- segadust seadusandluses (“Täiskasvanute koolituse seadus” § 2, § 4 lg 3);
- segadust arusaamades, mida vabaharidusliikumine peab üritama leevendada.

Kolmandale küsimusele “**Kas olete ise koolituskeskust külastanud?**” vastab jaatavalt 18, 1 on jätnud vastamata. See lubab arvata, et KOViil on küllalt hea ettekujutus kohalike VH-koolide majanduslikust olukorrast ja seal toimuvast tegevusest.

Neljandale küsimusele - “**Millised on Teie arvates vabaharidusliku koolituse tugevused vallas/linnas?**” Erinevaid maininguid oli kokku 39, mis jaotusid 2 kategooriaks:

KOOLITUSE KVALITEET (51 %)

- hea eestvedaja/tugev isiksus (5)
- huvitavad ja mitmekülgsed lektorid (nii külalised kui kohalikud) (4)
- sihipärane tegevus (3)
- asjalik meeskond (2) , kes on organiseerinud mitmekesisist koolitust erinevatele huvirühmadele aktuaalsetel teemadel
- koolitajate, korraldajate huvi ja oskused, armastus oma töö vastu (2)
- koolituse saanud kaader (2)
- pikaajaline töökogemus
- hea õpetamise tase

SOBIVUS KOHALIKKU KESKKONDA (49 %)

- erinevate õppimise ja täiendamise võimaluste mitmekesisus ja paljusus (5)
- teavad, mida rahvas vajab (3)
- inimesed, kes koolitusel osalevad ja neid ei ole mitte vähe (3)
- hästi kättesaadavad ja hästi toimivad kursused (kaugus ja maksumus) (3)
- KOVi toetus (2)
- info võimaluste kohta on kõigile kättesaadav
- koolituskeskuse koolitusplaanid
- kui seda keskust poleks, siis neid kursusi poleks ka

Analüüsidest vastuseid, on selgelt näha, et võrdselt tugevalt hinnatakse nii tegijate kõrget professionaalset taset kui koolituskeskuse paindlikkust ja oskust pakkuda kursusi väga erinevatele sihtgruppidele. Rahul ollakse ka võimaluste paljususe ja hinnaga. Samas tajutakse, et vabahariduslik tegevus püsib paljuski vaid kohalike tugevate isiksuste eestvõtmisel ja entusiasmil. Vaid 2 inimest leiab, et vabaharidusliku koolituse tugevuseks on ka KOVi toetus.

Vastustest neljandale küsimusele “**Millised on Teie arvates vabaharidusliku koolituse nõrkused vallas/linnas?**” (31 mainingut) kujunesid järgmised kategooriad:

MATERIAALSED PROBLEEMID (42 %)

- vähe raha (kõik soovijad ei saa osaleda, vald ei jõua toetada, head lektorid on kallid, hinnad on kõrged) (10)
- koolitusel endal nõrkusi pole, alati on probleem selles, et napib rahalisi vahendeid ja sellest lähtuvalt ka häid juhendajaid
- keskus asub väga vanas ja lagunenu majas ja seetõttu kipub osalejate arv jääma tagasihoidlikuks
- suuremate rahaliste võimaluste korral võiks teemade ring olla suurem

SÜSTEEMITUS (45 %)

- vabaharidusliku koolituse tarbijaid on vähe (aastati erinev), aga keskuse tegevus ja elujõulisus sõltub osalejate arvust (6)
- puudub süsteemsus ja koostöö koolitajate vahel (3)
- vähene info ja reklaam selle tegevuse kohta (3)
- haridusselts on väga noor ja puuduvad kogemused
- inimesed ei tähtsusta/ei oska hinnata piisavalt vabahariduse olulisust

HIRM KONKURENTSI EES (13 %)

- hirm konkurentsi ees (2)
- peaks ära jagama, kes mis valdkonna koolitab, sest rahvast kõigile ei jagu ja kvaliteet kannatab
- vabahariduslikud keskused osalevad igasugu projektikonkurssidel ja tekitavad sellega teiste kohalike koolitajatega pingeid

Vastuste analüüs näitab, et suureks probleemiks peetakse raha (42 % mainingutest) ja teatud mõttes on tegu surnud ringiga – ühelt poolt pole vallal/linnal raha, et kursusi piisavalt toetada, samas leitakse, et küsitav kursusetasu on osalejale ikka veel liialt kõrge. Vähesse raha tõttu ei saa teha ka nii palju reklaami kui oleks tarvis ja laiendada pakutavate teemade ringi. Nõrkuseks peetakse ka süsteemitust (45 %), mis ei võimalda järjepidevat arengut. **Üheks võimaluseks oleks riiklik tegevustoetus lisaks õpetajate palgatoetusele, mis võimaldaks koolituskeskusel ka areneda, mitte püsida samal tasemel ja tegeleda põhiliselt ellujäämisega. Huvipakkuv on ka viimane kategooria, kus tunda annab teiste tegijate hirm vabahariduslike keskuste kui konkurentide ees, mis varjatult kinnitab ka 4. küsimusele saadud vastuseid vabahariduslike koolituskeskuste tugevustest (koolituse kvaliteet) ja T.**

Jäägri magistritöö tulemusi, kus põhipõhjuseks tulla koolitusele oli vastanute arvates koolituse ja õpetajate hea tase.

Viies küsimus oli “**Kas näete vabahariduslikul koolituskeskusel veel rolle peale otsese koolitustegevuse? Nimetage need.**” Vastused (kokku 32 mainingut) jaotusid järgmistesse kategooriatesse:

VABA AJA SISUSTAJA (31 %)

- kohalike ürituste läbiviimine ja selleks projektide kirjutamine (6)
- vaba aja sisustamine, seltsielu (3)
- koostöö sõpruslinnadega

SOTSIAALNE FUNKTSIOON (34 %)

- külaliikumise toetajad ja eestvedajad, kogukonna ja 3.sektori tugevdamine, ühistegevuse edendaja, rahvavalgustuslik tegevus, maal külaelanike aktiivse eluhoiaku edendamine (5)
- sotsiaalne: enesehinnangu tõus, tolerantsuse suurenemine, toimetulek (4)
- sotsiaaltöö
- tervise edendamine, säilitamine

HARIDUSKULTUURILINE FUNKTSIOON (22 %)

- nõustamis- ja infokeskus täiskasvanute koolituse osas (mitte ainult oma piirkonnas) (2)
- rahvakultuuri säilitamine ja arendamine, tutvustamine (2)
- hariv: kindlate oskuste omandamine
- kooliõpilaste vahetuste korraldamine
- õppematerjalide kogumine ja jagamine

Üks kommentaar oli ka selline “Ta võib olla eestvedaja, kuid mitte katus, kuna teised MTÜd on liiga erineva tausta, sihtgrupi ja valdkonnaga”. Kolm vastanut ei oska nimetada vabahariduse lisarolle peale koolitustegevuse s.t. nad näevad vaid vabahariduse instrumentaalset funktsiooni.

Tulemuste analüüsis on huvitav märkida, et 34 % vastanutest näeb vabaharidust kolmanda sektori ja tsiviilühiskonna edendajana. Peaaegu sama paljude arvates (31 %) on vabaharidus aga vaid teatud “uue laine” kultuurimaja – keegi, kes korraldab üritusi ja kirjutab selleks ka ise projekte. Vastused on mõtlemapanevad just selles osas, et küllalt suur osa omavalitsusi ei taju eriti vabahariduse rolli kohaliku elu edendamises ega näe selles liikumises seega endale ka partnerit. Niisiis on arusaam elukestvast õppimisest küsitletute hulgas veel küllalt udune.

Kuuendale küsimusele - **“Millise hinnangu annaksite vabahariduslikule tegevusele üldse?”** - saadud vastused moodustasid kokku 21 mainingut.

Väga heaga hindab vabaharidustegevust 1 inimene. 5 vastanut leiab, et tegevus on väärt hinnangut “hea” ja 4 arvab, et see tegevus on rahuldav. Lisatud olid ka järgmised kommentaarid:

- Perspektiiv arenguks on olemas, potentsiaal tuleb üles korjata
- Vajalik, kuid isemajandavana raskustes
- Areneb koos ühiskonna vajaduste kasvuga.
- Eriti ei julgeta alustada, sest inimesed on loiud ja väljapakutud kursused ei ole leidnud piisaval hulgal kliente.
- Võimalusterohke valdkond, aga tegija peaks õppima neid võimalusi endale teadvustama ja seejärel reklaamima.
- Toetan elukestva õppe strateegia väljatöötamist ja suuremat vabahariduse võimaluste tutvustamist.
- Koostöö meediaga positiivsete hoiakute kujundamiseks.
- Vajalik tegevus, kuid regionaalselt ebaühtlane – koondunud maksujõulise elanikkonna ümber.
- On väga vajalik, entusiastlike inimeste poolt korraldatud tegevus.
- Ei ole eesmärgiks rahateenimine, vaid elanikele uute, huvitavate võimaluste pakkumine.
- Vabahariduslik tegevus võiks tegutseda koostöös tööhõiveameti või näit. a/ü-ga.

Seega peavad ligi pooled vastanutest (10 inimest, 53 %) vabaharidusliku tegevuse taset väga heaks, heaks või vähemalt rahuldavaks. Ka kommentaaridest on näha, et üldiselt toetatakse vabahariduslikku tegevust ja nähakse selle vajalikkust ja potentsiaali.

Seitsmes küsimus kõlas järgmiselt: **“Millised on valla/linna ootused täiskasvanute hariduse tõhustamisel?”** Mainiguid oli kokku 21, millest kujunesid järgmised kategooriad:

SOTSIAALSETE PROBLEEMIDE LAHENDAJA (29 %)

- töötute ümber- ja täiendõpe (2)
- koostöö külakeskuste kujundamisel, külaelu aktivistide ja üldse aktiivsete inimeste koolitamisel (2)
- täiskasvanute haridussüsteem peaks tuginema tööturu pideval analüüsil ja reageerima muutustele kiiresti ja paindlikult
- uues valla arengukavas tuleks elukestva õppe probleemid ja lahendusteid konkretiseerida

RESSURSSIDEGA SEOTUD OOTUSED (52 %)

- rohkem toetust (riik, maavalitsus) (4)
- rohkem toetust projektidelt
- kursuste hinnad peaks olema mõistlikul tasemel
- rohkem võiks olla reklaami
- teemade ring võiks olla laiem
- soodsa keskkonna loomine kaugkoolituseks
- et säiliks olemasolevad koolituskohad ja täiustuks kvaliteet
- et eestvedajatel jõud otsa ei lõppeks ja nad jätkaks samal tasemel; kui keegi juurde tuleb, on hea

KOOSTÖÖ OMAVALITSUSTEGA (19%)

- parem koostöö omavalitsusega (2)
- tegutsemislitsentsi omavad keskused peaks olema KOVis registreeritud ja õppekavad seal samuti kinnitatud; nende sisulist tööd peaks keegi kontrollima
- linn toetab ja tal on huvi tegevust laiendada, kuid ta ei tähtsusta seda veel piisavalt

Nagu näha, oodatakse täiskasvanuhariduselt küllaltki suures osas just sotsiaalsete probleemide lahendamist (29 %). Ent kõige olulisem on vastanute arvates siiski ressurssidega seotud probleemide lahendamine (52 %), mida võib mainiguid analüüsides tõlgendada ka soovina vabaharidusliku tegevuse laiendamisele. Samas ei näe eriti paljud omavalitsused taas, et vabaharidus võiks olla nende partneriks – koostöö paranemist kohalike OVdega soovib vaid 2 vastajat ja 1 mainib koostöö all pigem OV kontrollifunktsiooni vabahariduskeskuse suhtes. Kinnitust leiavad 5. küsimusele saadud vastused (vabahariduse sotsiaalne, kultuuriline ja instrumentaalne funktsioon).

Kaheksas küsimus kõlas: **“Kuidas vald/linn on toetanud vabahariduslikku koolitust?”** Kokku oli mainiguid 32, mis jaotuvad järgmisteks kategooriateks:

REGULAARNE RAHALINE TOETUS (69%)

- põhjendatud taotluste alusel, linnal on oma kultuurkapital (11)
- tasuta ruumid, tingimuste loomine (9)
- iga-aastane kindel rahasumma (2)

KOOSTÖÖPROJEKTID (22 %)

- projektide kaasrahastaja (4)
- koostöö
- linn korraldab koolitajate koolitust
- õpiringi juhtide töötasu

MITTEMATERIAALNE TOETUS (12 %)

- moraalne tugi (2)
- abi pole küsitud, kooskõlastatud on arengusuundi
- linn annab välja infolehte koolitusvõimaluste kohta
- tegutseb täiskasvanute koolitajate klubi

Vastustest on näha, et 11 OVD eristab vabahariduslikku õppekeskust teistest koolituse pakkujatest ja eraldab talle iga-aastase kindla rahasumma või tasuta ruumid, 11 juhul on kasutuses üldise projektikonkursi süsteem. Rõõmustav oli, et polnud ühtegi omavalitsust, kes vabahariduslikku koolituskeskust üldse ei toetaks. Ilmselt on kohalike OVde võimalused äärmiselt erinevad ja toetatakse kohalikke võimalusi arvestades.

Samas võib vastuste põhjal (eriti küsimused 2, 5, 7) siiski rääkida ka sellest, et vabaharidust ei väärtustata kohalike OV partnerina ühistegevuse korraldamises piisavalt, see seatakse ühele pulgale ärikoolitusega ja/või oodatakse, et vabaharidus lahendaks küll sotsiaalseid probleeme ja arendaks 3. sektorit, kuid leiaks selleks ise rahalisi vahendeid. Kui lisame siia 2. küsimusele saadud vastuste analüüsi, kus 30 % vastanute arvates võib vabaharidusega tegeleda mistahes seaduses mainitud üksus, võime järeldada, et vabaharidusele seatakse väga kõrgeid nõudmisi, kuid samas on OVdes küllaltki levinud suhtumine, mis ei toeta eriti vabahariduse arengut.

5. INTERVJUUD VABAHARIDUSLIKE ÕPPEKESKUSTE JUHTIDEGA

5.1. Metoodika ja küsitletute üldisloomustus

Intervjueerimine viidi läbi 29 keskuses üle Eesti. Intervjuud toimusid koolituskohtades. Lisaks intervjuudele pidid küsitletavad intervjueerijale esitama ka arengukava ja strateegilised eesmärgid (juhul, kui need olid kirjalikult sõnastatud) ning 1999.-2001.a. majandusaasta aruanded. Kasutati sisuanalüüsi metoodikat.

5.2. Intervjuude tulemused

Esimene küsimus puudutas **õppekavu**. Keskuste õppekavad ja nende maht on äärmiselt erinevad, ulatudes 24 tunnist 480 tunnini (3 a.). Pakutavatest teemadest saab ülevaate käesoleva aruande ptk. 3.

Enamik vabahariduslike koolituskeskuste **õppuritest** on keskealised naised, mis kinnitab ptk. 3 toodud andmeid, kuid üldiselt on vanuseline skaala väga lai – on

keskusi, mis pakuvad kursusi ka koolilastele ning kõige vanemate osalejate vanuseks nimetati 80. eluaastat.

Keskused on väga huvitatud **tagasisidest** oma tööle ja kasutavad tagasisidet ka võimalusena saada uusi ideid ja nii soovijate tahtmistele võimalikult palju vastu tulla. Niisugust keskust polnud, kes poleks üldse tagasisidet võtnud, kuid seda tehakse väga erinevalt. On neid, kes kasutavad suulist vestlust ja neid, kes paluvad kirjutada. Kirjaliku tagasiside puhul kasutatakse samuti erinevaid tehnikaid – palutakse kirjutada vabas vormis iga päeva lõpus, palutakse täita formaliseeritud küsitlusleht kursuse lõppedes või korraldatakse vahe- ja lõpuevalvatsioone, millest osa on suuline ja osa kirjalik. Täpsustavale küsimusele, miks ei kasutata alati formaliseeritud küsitluslehti, vastati, et ei taheta rikkuda tekkinud usalduslikku õhkkonda või et inimesed räägivad meelsamini kui kirjutavad või peetakse formaliseeritud küsitlust liialt formaalseks. Tagasiside lehed paljundatakse õpetajatele ja neid analüüsitakse.

Valdav enamus keskusi (80%) ei tegele regulaarselt oma õpetajate ja juhatajate **täiendõppega**, ehkki peavad seda väga oluliseks. Põhilise põhjusena tuuakse välja rahapuudus ja tõsiasi, et paljud õpetajad töötavad lepinguga s.t. nende põhitöökoht on mujal. Meelsasti kasutatakse katusorganisatsiooni poolt korraldatud koolitusvõimalusi või õppimisvõimalust Põhjamaade Rahvaakadeemias Göteborgis. On keskusi, kes on suutnud leida noore inimese, saata ka kõrgkooli õppima ja sõlminud temaga lepingu, et ta pärast lõpetamist vähemalt 5 a. nende juures töötab. Samuti leidub keskusi, kes pakuvad õpetajatele võimalust osaleda tasuta oma majas toimuvatel kursustel. 70 % küsitletutest üritab toetada täiendõpet nõnda, et kui õpetaja leiab teda huvitava koolituspakkumise, makstakse kinni transport ja üksikjuhtudel ka majutus. Mõnes koolis on traditsioon kutsuda keegi koolitama kogu õpetajaskonda korraga paar korda aastas.

Finantseerimise kohta arvavad keskuste esindajad, et riigi toetus on suur ja tänuväärne asi, kuid see ei võimalda keskusel areneda. Kui tavakooli õpetajale on ette nähtud toetus täiendõppeks, siis vabahariduse õpetaja peab raha ise leidma, kuna koolituskeskusele eraldatav riigitoetus kulub vaid palkadeks. See ei võimalda soetada õppevahendeid ja remontida ruume ning õpetaja peab äraelamiseks töötama mitme koha peal. Keskuste arvates ei peaks riik kinni maksma kogu koolitust ja õpetajate töötasu, kuid samas võiks pisut leevendada rahalist pinget selles osas, et praegu saab valdav enamik keskusi oma põhivahendid projektide kirjutamisest, mis ei lase planeerida sihipärast tegevust. Samuti arvatakse, et riigi raha ei peaks tulema vaid haridusministeeriumist, vaid see võiks tulla näiteks ka sotsiaalministeeriumist, kui tegu on töötute või toimetulekukoolitusega. Ka osaleja peaks kindlasti ise midagi maksma, ehkki rahva elatustase on eriti maapiirkondades äärmiselt madal. Kohalikud omavalitsused võiksid samuti rohkem toetada. Üldiselt arvatakse, et vabahariduskeskuse eelarve võiks kujuneda järgmiselt: 30 % riik ja OV, 40 % projektid, 30 % osaleja. Seega ei arva vabahariduse esindajad üldsegi, nagu sageli ehk arvatakse, et seda peaks täies mahus üleval pidama riik.

Enamikul küsitletutest (90%) on olemas **arengukava ja strateegilised eesmärgid**, paljud on sees ka KOV arengukavas, kuid nenditakse, et see on puhtalt formaalne – vallal/linnal tuleb vabaharidus meelde siis, kui on vaja näidata arengukava või võrrelda end Põhjamaadega, aga reaalne koostöö on väga väike ja majanduslik toetus ka. Vabaharidus on paljude inimeste (ka vallaametnike) silmis võrdne äriettevõttega (nägime seda ka KOV ametnike ankeetide analüüsist) – “me ei pea seda toetama, las majandab end ise”. Samas kiidavad osalejad ja ametnikud madalat osalustasu, eriti võrreldes äri sektoriga, kus nad ülikõrgeid osalustasusid

kuidagi maksta ei jõuaks. Ühel keskusel on olemas ka marketingiplaan, mis on tehtud koostöös TÜ avaliku halduse üliõpilasega.

Valdavas enamuses keskustes (96 %) ei ole **mahtude suurendamine** olnud eraldi eesmärk, kuna tegutsetakse, arvestades klientide vajadusi. Kui on tahtjaid, avatakse ka grupp ja leitakse õpetaja. Mahtude ja seega ka valikuvõimaluste suurendamine jääb sageli raha taha – ei saa töötajaid juurde võtta, kuna ei olda kindlad, kas projektitaotlus oli edukas. See segab ka sihipärast planeerimist. Mahtude kasvu piirab seegi, et inimesed on hakanud mitmete koolituskeskuste esindajate sõnul eelistama üha enam kodu lähedal toimuvaid kursusi, kuna sõidupiletid on oluliselt kallinenud. Alati pole aga erinevatel põhjustel võimalik kursust koju kätte viia. Mahtude kasvu piiravad ka ruumid – kallimaid ruume pole raha rentida, enda ruumide võimalused on ammendunud.

Kõik keskused räägivad ka **kvaliteedi tõusust**, mille tunnusteks on nende meelest: huviliste arvu kasv, keskust teatakse rohkem kui enne, tahetakse meie keskuse tunnistust, õpetajate pidev otsiv vaim, osatakse paremini projekte kirjutada, kiidetakse meie õpetajaid ja õppematerjale teiste keskustega võrreldes, püütakse õppuritele organisatoorselt vastu tulla, järjest enam õpetajaid on kõrgharidusega, professionaalsed kunstnikud tahavad tulla meile õpetama, järjest rohkem on noori õpetajaid, me ei pea end enam tõestama – inimesed tulevad ise meie juurde jms. Kvaliteedi tõusu on keskuste arvates soodustanud ka tihe konkurents koolitusturul ja sellest tulenev nõue pidada sammu äriühingute kvaliteedinõuetega.

6. Vabahariduslike koolituskeskuste majandusaruannetest aastail 1999-2001.

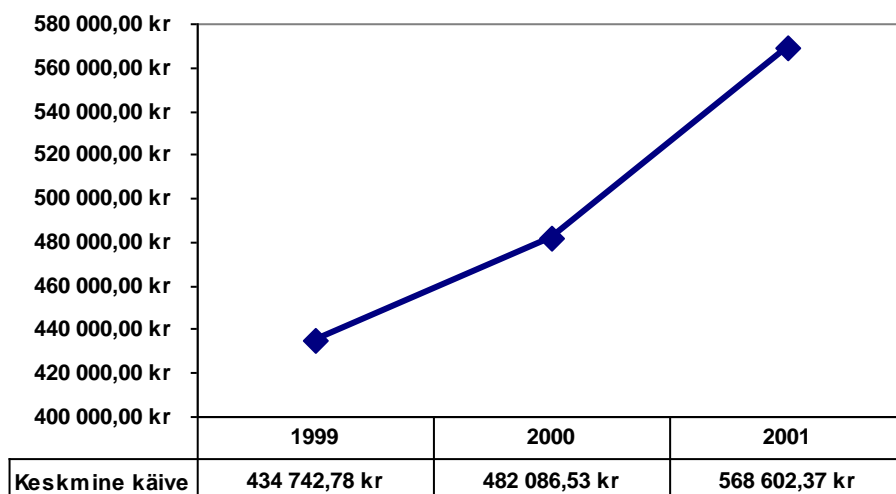
Vaatluse all oli 19 Eesti Vabaharidusliidu kaudu riigieelarvelist toetust saanud vabahariduslikku koolituskeskust (kokku on neid igal aastal olnud 45 – 50). Seega on absoluutnumbrid suuremad kui need, mis siin käsitletud, keskmistega opereerimiseks on aga valim piisavalt esinduslik.

Tabel 9. Vaadeldud koolituskeskuste kogukäibe ja riigitoetuse dünaamika 1999-2001.a.

	1999	2000	2001
Käive	7 825 370,00 kr	9 159 644,00 kr	10 803 445,00 kr
Riigieelarveline toetus	660 245,00 kr	972 401,00 kr	997 032,00 kr
Töökohti	71,9	79,9	88,5

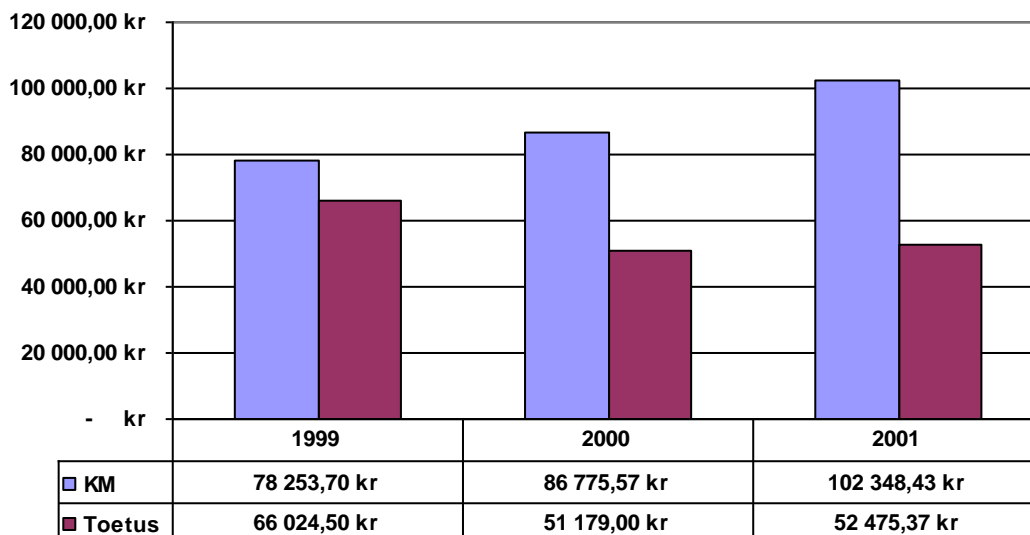
Keskmine käive on viimase kolme aasta jooksul kasvanud. Keskmise käibe dünaamika on toodud joonisel 7.

Joonis 7. Vabahariduslike koolituskeskuste käibe muutus 1999-2001.a. (keskmine)

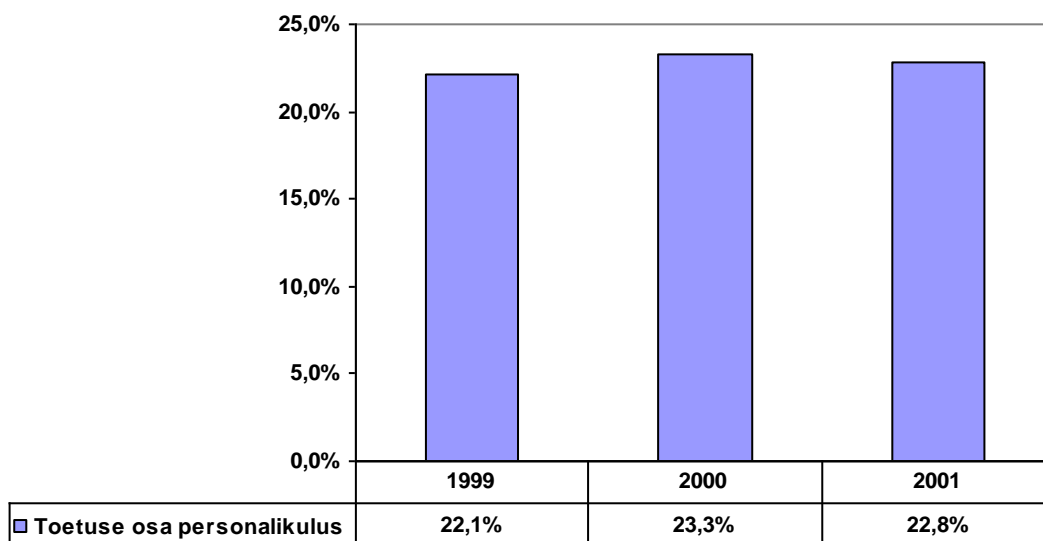
Alljärgnev joonis 8 näitab laekunud käibemaksu ja riigitoetuse dünaamikat. Võrdlus ei ole üksühene, sest riigi toetust on käsitletud vaid summades, mis on liikunud Eesti Vabaharidusliidu kaudu. Tegelikult on see ilmselt suurem. Aga tendents on siiski näha – **riik saab rohkem tagasi kui sisse paneb.**

Joonis 8. Makstud käibemaksu ja riigi toetuse võrdlus 1999 – 2001.a. (keskmiselt kooliti).

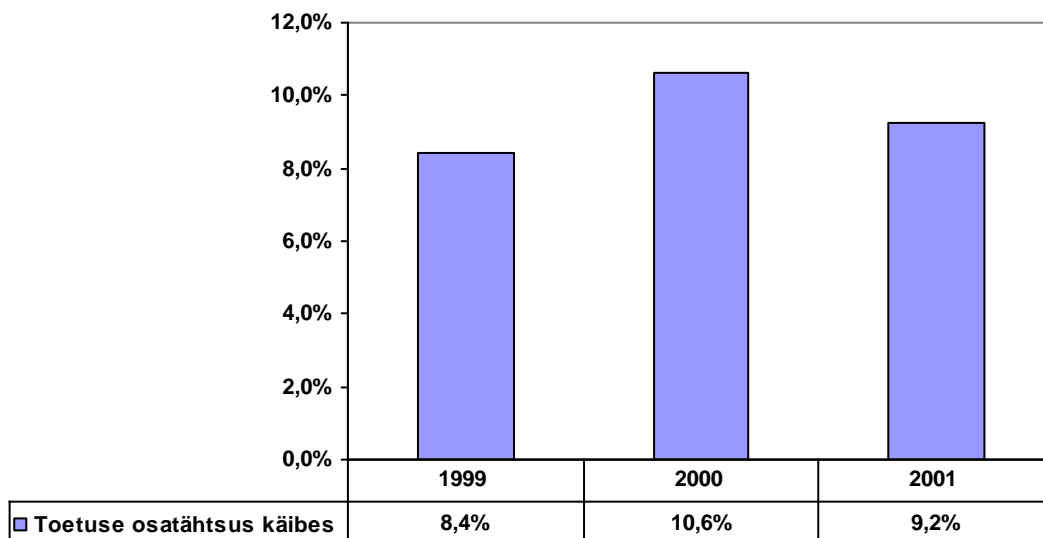
Eesti Vabaharidusliidu kaudu riigieelarvest eraldatava palgatoetuse osatähtsus koolituskeskuste kogu personalikulus on olnud vaadeldaval perioodil stabiilselt pisut üle viiendiku, nagu näeme jooniselt 9.

Joonis 9. Riigieelarvelise toetuse osatähtsus koolituskeskuste personalikulus 1999-2001.a.

Eesti Vabaharidusliidu kaudu riigieelarvest eraldatava palgatoetuse osatähtsus on koolituskeskuste kogukäibes olnud vaadeldaval perioodil stabiilselt 8-10 % (vt. Joonis 10).

Joonis 10. Riigieelarvelise toetuse osatähtsus koolituskeskuste käibes 1999-2001.a.

Kokkuvõtteks võib teha järgmisi järeldusi

1. Riigipoolne toetus on personalikuludes küllalt arvestatav ja võimaldab seepärast hoida vabaharidusliku koolituse kulusid (ja sealtkaudu hinda koolitatava jaoks) küllalt madalal (vt. ka lk.7). See on väga oluline, kuna vabaharidusliku siin tuleb selgesti esile koolituse sotsiaalne aspekt, mida pidasid oluliseks ka osalejad ja kohalike omavalitsuste töötajad (vt. näit. 4.2).

2. Riigipoolse toetuse osatähtsus koolituskeskuste kogukäibes ei ole üleliia suur. See aga viitab koolituskeskuste elujõulisusele, mis omakorda tuleneb nende olulisusest kohaliku kogukonna arengu toetajana.
3. **Vabahariduslikud koolituskeskused on muutunud olulisteks tööandjateks omas regioonis**, sest lisaks tabelis1 kajastatud täistöökohtadele on veel suur hulk osalise töötajaga kõrge kvalifikatsiooniga ametikohti (peamiselt õpetajad). See toob eriti esile vabaharidusliku koolituse kultuurilise aspekti

7. UURIMISTULEMUSTE VÕRDLEV ANALÜÜS. TULEMUSTE ARUTELU.

Võrreldes ankeete ja intervjuusid ning EVHLi arhiivi üldstatistilisi näitajaid, näeme järgmisi seaduspärasusi:

- Tervelt 30% küsitletud ametnikest nimetab nende arvates vabahariduslikku koolitust pakkuvate üksuste seas ka kõrgkooli, äriettevõtteid ja osaühinguid. Tegemist on kahetsusväärse eksitusega, mida võimendab ka kehtiv “Täiskasvanute koolituse seadus”. Kui käsitleme vabaharidust tsiviilühiskonna fenomenina, nagu mujal maailmas tavaks, siis ei ole põhimõtteliselt võimalik niisuguse koolituse pakkumine äri- või riiklikus sektoris. See väärarusaam väljendub igapäevaelus hoiakuna, et vabahariduskool on äriettevõtte, nagu iga teinegi. Erinevus on ilmne – äriettevõtte eksisteerimise eesmärk on kasum, vabaharidusliku õppekeskuse eesmärk soodsa koolitusvõimaluse pakkumine kõigile kodanikuühiskonna liikmetele ning seega aktiivse kodaniku kujundamine.
- Kuigi Eesti vabahariduses rakendub Põhjamaade vabahariduse mudel, on selle avaldumisevormid siiski eripärased, olles kõige lähemal Rootsile. Eesti vabaharidust iseloomustavad järgmised tunnused:
 - majanduslikult ökonoomne;
 - kiire reageerimine sotsiaalsele tellimusele;
 - sõltuvus riiklikust toetusest;
 - väärtustatakse eelkõige vabahariduse hariduslikku aspekti e. instrumentaalset funktsiooni.
- Vabaharidussüsteemi õppur on reeglina 30-40aastane, abielus, kõrgharidusega naine, kes töötab spetsialistina. Ta elab väikelinnas või alevis, talle meeldib õppida ja ta leiab aega ka seltsielus osalemiseks. Seega ei pea paika stereotüüp, et vabahariduskooli läheb põhiliselt õppima üksildane pensionär, kellel midagi muud teha pole. Vaid üksikute (10 %) koolituses osalejate valiku põhjuseks on juhus.
- Vabaharidussüsteemis õppijad on huvitatud võimalusest kujundada õppekava, mis annab tunnistust enastjuhtivast õppimismudelidest vabahariduses.
- Vabahariduses osaletakse eelkõige oma kompetentsi tõstmise eesmärgil inimest huvitavas valdkonnas.

- Kuigi vabahariduses domineerib instrumentaalne funktsioon, on märgata ka sotsiaalset dialoogi väärtustavate hoiakute avaldumist, mis näitab ka vabahariduse sotsiaalse ja kultuurilise funktsiooni avaldumist ja seega ühiskonna sotsiaalse sidususe toetamist.
- Nii ametnikud kui osalejad mainivad VHKde tugevusena heal professionaalsel tasemel tegijaid.
- Vabaharidus kui sotsiaalne võrgustik omab suurt arengupotentsiaali vabariigi kodaniku kujundajana.
- Vabaharidust tuleks efektiivsemalt integreerida riiklike prioriteetide saavutamiseks – lojaalse kodanikkonna kujunemise toetamiseks, samuti täiskasvanute ümber- ja täiendõppe tõhustamisel (eriti töötute puhul), kuna vabahariduses kasutatavad meetodid viivad ennastjuhtiva õppimiseni, mis on oluline inimese loovuse avaldumisel, tema võimete ja valmisolekute teadlikul arendamisel, mis võimaldab toime tulla kiirelt muutuvus keskkonnas.
- VHKd on suunatud pidevale arengule – nad on huvitatud tagasisidemest oma tööle, nad üritavad pakkuda soodsa hinnaga kursusi väga erinevatele sihtgruppidele, nad peavad oluliseks õpetajate professionaalset arengut ning toetavad seda jõudumööda.
- Nii KOV kui vabahariduskeskuste töötajad räägivad vabahariduse põhilise nõrkusena rahaliste vahendite nappusest – arenemiseks peaksid toetussummad olema suuremad, sest tegijad hakkavad väsima ja ainult entusiasmist on üle 10 aasta raske tegutseda – vahepeal tahaks tegeleda ka arendustegevusega, mitte ainult ellujäämisega. Ebakindlus finantside suhtes ei võimalda vabaharidusel aga oma tegevust laiendada – ühelt poolt on piiriks see, et vabaharidus kui kodanikuühiskonna fenomen peab olema kättesaadav kõigile soovijaile, sõltumata nende rahakotist, teisalt on see sageli üks ja sama inimene, kes koolitust korraldab, leiab õpetajad, tegeleb raamatupidamisega, kirjutab projekte jms. Kahjuks on inimese energia ja vastupanujõud piiratud. Samas ei arva VHKd, et riik peaks 100 %- liselt kinni maksma koolituskulud.
- Riiklik toetus peaks olema diferentseeritum – seda võiks pakkuda mitte ainult Haridusministeerium, vaid töötute kursuste puhul ka näiteks Sotsiaalministeerium ja Tööhõiveamet.
- Nii keskused kui KOV räägivad, et nendevaheline koostöö võiks tihedam olla, kuid KOVde esindajad ei näe eriti selgelt, milles see koostöö võiks seisneda. Paljud OVde esindajad leiavad, et vabaharidus võiks aidata sotsiaalseid probleeme lahendada, kuid samas tajuvad ikka veel küllalt vähesed ametnikud (34 %) vabaharidust partnerina tsiviilühiskonna kujundamisel. 31 % arvab, et VHK on nagu “uue laine” kultuurimaja, kes pakub rahvale vaheldusrikast seltsielu ja leiab selleks ise ka rahalised vahendid.
- Nii KOV kui keskuste esindajad arvavad, et vabaharidustegevus võiks olla selgemalt piiritletud ja koordineeritum, kuid samas tekitavad palju segadust

formaliseeritud nõuded, mis oma jäikusega on vabaharidusliku tegevuse takistajaks.

- Mõlemad osapooled – ametnikud ja VHK esindajad - leiavad, et tegevus võiks olla süsteemsem – süstemaatilised plaanid ja nende elluviimine, süstemaatiline õpetajate koolitus ja nende professionaalse taseme tõstmine.
- Linnades on olukord veidi parem – ehkki konkurents on linnas suurem, on siiski ka regulaarne KOV-poolne tegevustoetus suurem.
- Ka vabahariduskoolide majandusaruannete analüüsist ilmneb, et riigitoetusel on koolide käibes oluline koht ning kahtlemata on see üks teguritest, mis aitab hoida kursuste osalustasusid madalal. Samas saab riigi rahakott vabaharidustegevusest maksudena tagasi rohkem kui sinna sisse paneb.

KIRJANDUSE LOETELU

Adult Education in Denmark. (1997) Copenhagen.

Adult Education in Norway. (1998) Oslo.

Andersson, A. (1999) *Folkbildning i Estland.* Linköping Universitet. Folkhögskolläroprogrammet. Publitseerimata diplomitöö.

Fakta om folkbildning. (1999) Folkbildningsrådet. Stockholm.

Gustavsson, B. (1998) *Vabahariduse idee ajalugu.* Tlk. Maarja Loos, Tõravere, 1998

Jääger, T. (2001) *Vabaharidus Eestis: õpihimulisest kodanikust sotsiaalse dialoogini*” (magistritöö, Tallinna Pedagoogikaülikool)

Kulich, J. (2000) *Grundtvig’s Educational Ideas in Central and Eastern Europe and the Baltic States in the Twentieth Century.* Avaldamata käsikiri, Vancouver.

Laane, K. (1994) *Eesti Haridusliit 1924 – 1940. Mõteldes tuhandetele Eestimaa isetegevuslastele.* Tallinn.

Lifelong Learning – From Idea to Reality (1997): Report from the Nordic-European Conference at Eigtvegs Pakhus, Copenhagen 7. – 8. November 1996 Nordic Council of Ministers. Copenhagen.

Sawano, Y. (1999). *Social Development and Lifelong Learning in Japan: Policies and Practices: Proceedings of the International seminar on Social Development and Human Resources Development in the APEC Member Economies.* Avaldamata konverentsi materjal. Tokyo.

Tõnisson, J (1910) *Põhjamaade Rahvaülikoolid.* Tartu.

Täiskasvanute vabahariduse rahvuslik programm.(1995) P.Vihalemm, M.Sarv, K. Vana, T. Jääger Teine versioon. Tallinn.

Vabahariduslike koolituskeskuste aruanded, 1995 – 2000. (2001), Eesti Vabaharidusliidu arhiiv